

Chapter: 6

Q.1 दिलेल्या पर्यायांपैकी योग्य पर्याय निवडून लिहा

3

- 1 गीतारहस्य हा ग्रंथ यांनी लिहिला.
अ. लोकमान्य टिळक ब. दादाभाई नौरोजी क. लाला लजपतराय ड. बिपीनचंद्र पाल

Ans गीतारहस्य हा ग्रंथ **लोकमान्य टिळक** यांनी लिहिला.

- 2 भारत सेवक समाजाची स्थापना यांनी केली.
अ. गणेश वासुदेव जोशी ब. भाऊ दाजी लाड क. म.गो.रानडे ड. गोपाळ कृष्ण गोखले

Ans भारत सेवक समाजाची स्थापना **गोपाळ कृष्ण गोखले** यांनी केली.

- 3 राष्ट्रीय सभेचे पहिले अधिवेशन येथे भरवण्यात आले.
अ. पुणे ब. मुंबई क. कोलकाता ड. लखनौ

Ans राष्ट्रीय सभेचे पहिले अधिवेशन **मुंबई** येथे भरवण्यात आले.

Q.2 एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

2

- 1 नावे लिहा.
मवाळ नेते -

Ans मवाळ नेते - **गोपाळ कृष्ण गोखले, फिरोजशहा मेहता**

- 2 नावे लिहा.
जहाल नेते -

Ans जहाल नेते - **लोकमान्य टिळक, लाला लजपतराय**

Q.3 टीपा लिहा.

6

- 1 राष्ट्रीय सभेची चतुःसूत्री

Ans १९०६ साली झालेल्या राष्ट्रीय सभेच्या अधिवेशनात चतुःसूत्री कार्यक्रमाचा स्वीकार केला गेला. ही चतुःसूत्री आणि तिचे हेतू पुढीलप्रमाणे

- स्वदेशी** : आपल्या देशातील भांडवल, साधनसामग्री आणि मनुष्यबळ यांचा उपयोग करून आपले उद्योग वाढवायचे. स्वयंपूर्ण व स्वावलंबी होऊन देशाचे हित साधायचे, हा स्वदेशीचा अर्थ आहे.
 - बहिष्कार** : परदेशी वस्तू व मालावर बहिष्कार टाकणे; ज्यामुळे ब्रिटिश साम्राज्याच्या मुळावरच घाव घातला जाईल.
 - स्वराज्य** : देशाला स्वातंत्र्य मिळवून देणे अंतिम उद्दिष्ट असेल.
 - राष्ट्रीय शिक्षण** : ज्या शिक्षणातून जनतेत राष्ट्राभिमान निर्माण होईल, असे शिक्षण द्यायचे. त्यासाठी भारतीयांनी राष्ट्रीय शाळांची स्थापना करायची.
- वंगभंग चळवळीदरम्यान हा चतुःसूत्री कार्यक्रम भारतभर राबवला गेला.

- 2 वंगभंग चळवळ

Ans i. लॉर्ड कर्झन याने हिंदू-मुस्लीम यांच्यात फूट पाडण्याच्या उद्देशाने १९०५ साली बंगाल प्रांताची फाळणी केल्याने सरकारविरोधात भारतभर असंतोष निर्माण होऊन वंगभंग विरोधी चळवळ सुरू झाली.
ii. २६ ऑक्टोबर हा फाळणीचा दिवस 'राष्ट्रीय शोकदिन' म्हणून पाळण्यात येऊन भारतभर सभा होऊन सरकारचा निषेध करण्यात आला.
iii. 'वंदे मातरम्' हे गीत सर्वत्र गायले जाऊ लागले. ऐक्याचे प्रतिक म्हणून रक्षाबंधनाचा कार्यक्रम घेण्यात आला.
iv. सरकारी शाळा-महाविद्यालये यांच्यावर बहिष्कार टाकला गेला. चतुःसूत्री कार्यक्रमाधारित सुरू झालेली ही चळवळ राष्ट्रीय चळवळ बनली.
अखेरीस १९११ साली ब्रिटिशांनी बंगालची फाळणी रद्द केली.

- 3 राष्ट्रीय सभेची उद्दिष्टे

Ans पुढील उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी १८८५ साली राष्ट्रीय सभेची स्थापना झाली.

- धर्म, वंश, जात, भाषा, भौगोलिक प्रदेश असे भेद विसरून भारताच्या वेगवेगळ्या प्रदेशांतील लोकांना एका व्यासपीठावर एकत्र

आणणे.

- ii. या सर्वांमध्ये परस्परांच्या समस्या जाणून घेऊन विचारविमर्श करणे.
- iii. लोकांमध्ये ऐक्यभावना वाढीस लावणे.
- iv. राष्ट्राच्या उन्नतीसाठी प्रयत्न करणे.

Q.4 पुढील विधाने सकारण स्पष्ट करा.

6

1 भारतीय राष्ट्रीय सभेत दोन गट तयार झाले.

- Ans** i. राष्ट्रीय सभेच्या स्थापनेनंतर पहिल्या दशकात तिचे कार्य संध गतीने चालू होते. त्यांचा सनदशीर मार्गावर विश्वास होता.
ii. स्वातंत्र्यासाठी सरकारविरुद्ध संघर्ष अधिक तीव्र केला पाहिजे, असे काही नेत्यांना वाटू लागले.
iii. राष्ट्रीय सभेची उद्दिष्टे आणि चळवळीचा सनदशीर मार्ग याबाबत एकमत असले तरी कार्यपद्धती – बाबत मात्र मतभेद होऊ लागले. शांततेचा - सनदशीर मार्गाचा पुरस्कार करणारे ते मवाळवादी आणि तीव्र संघर्षाचा आग्रह धरणारे ते जहालवादी असे दोन गट
iv. राष्ट्रीय सभेत निर्माण झाले.

2 स्वातंत्र्यलढ्यात भारतीयांची अस्मिता जागृत झाली.

- Ans** i. पाश्चात्य शिक्षणामुळे स्वातंत्र्य, समता, लोकशाही इत्यादी मूल्यांची सुशिक्षित वर्गाला ओळख झाली.
ii. 'एशियाटिक सोसायटी'च्या स्थापनेमुळे अनेक भारतीयांनी आणि पाश्चिमात्यांनी भारतीय संस्कृतीचा अभ्यास सुरू केला.
iii. संस्कृत, फारसी आणि भारतीय भाषांतील हस्तलिखितांचा त्यांनी अभ्यास केला.
iv. प्राचीन भारतीय संस्कृतीच्या सखोल अभ्यासानंतर आपल्याला प्राचीन समृद्ध वारसा लाभला आहे, याची या अभ्यासकांना जाणीव झाली व त्यातूनच स्वातंत्र्यलढ्यात भारतीयांची अस्मिता जागृत झाली.

3 लॉर्ड कर्झनने बंगालची फाळणी करायचे ठरवले.

- Ans** i. हिंदू आणि मुस्लीम समाजात फूट पाडून स्वातंत्र्य चळवळ दुर्बल करणे हे इंग्रजांचे मुख्य उद्दिष्ट होते.
ii. लॉर्ड कर्झन याने 'फोडा व राज्य करा' या नीतीचाच वापर करून इंग्रज सत्ता बळकट करण्याचे ठरवले.
iii. बंगाल हा मोठा प्रांत असून त्याचा कारभार करणे प्रशासकीयदृष्ट्या अवघड आहे असे कारण पुढे केले गेले.
iv. प्रशासकीय सोय हे कारण सांगत १९०५ साली लॉर्ड कर्झनने बंगाल प्रांताची फाळणी केली.

Q.5 पुढील प्रश्नांची थोडक्यात उत्तरे लिहा.

3

1 भारतीय राष्ट्रीय सभेच्या स्थापनेची पार्श्वभूमी पुढील मुद्द्यांच्या आधारे स्पष्ट करा.

- प्रशासकीय केंद्रीकरण
- आर्थिक शोषण
- पाश्चात्य शिक्षण
- भारताच्या प्राचीन इतिहासाचा अभ्यास
- वृत्तपत्रांचे कार्य

Ans १८८५ साली स्थापन झालेल्या भारतीय राष्ट्रीय सभेच्या स्थापनेची पार्श्वभूमी पुढीलप्रमाणे :-

- **प्रशासकीय केंद्रीकरण** - ब्रिटिशांच्या एकछत्री अमलामुळे भारतात सर्वत्र समान धोरण लागू होऊन, कायद्यासमोर सर्व समान हे तत्त्व लागू झाले. त्यामुळे भारतीयांत एकात्मतेची जाणीव निर्माण झाली.
- **आर्थिक शोषण** - इंग्रजांच्या साम्राज्यवादी धोरणामुळे भारतीय उद्योगधंदे बंद पडले, शेतकरी हवालदिल झाले. भारताचे मोठ्या प्रमाणात आर्थिक शोषण झाल्यामुळे लोकांमध्ये असंतोष वाढू लागला.
- **पाश्चात्य शिक्षण** - पाश्चात्य शिक्षणातून भारतीयांना लोकशाही, स्वातंत्र्य, न्याय, मानवता, राष्ट्रवाद असे नवे विचार व नवीन मूल्ये मिळाल्याने आपणही देशाचा कारभार करू शकतो, ही जाणीव त्यांच्यात निर्माण झाली.
- **भारताच्या प्राचीन इतिहासाचा अभ्यास** - पाश्चिमात्यांनी भारतीय संस्कृतीचा अभ्यास सुरू केल्याने आपल्याला समृद्ध वारसा लाभल्याची भावना नवसुशिक्षित वर्गात निर्माण झाली.
- **वृत्तपत्रांचे कार्य** - या काळात भारतात सुरू झालेली इंग्रजी व प्रादेशिक भाषांमधील वृत्तपत्रे व नियतकालिके सरकारच्या अन्याय्य धोरणांवर टीका करू लागली. त्यातून सामाजिक आणि राजकीय जागृती होऊ लागली.